

NEKOLIKO REMINISCENCIJA NA MIRJANU GROSS (1922 - 2012)

Nedavno (23. srpnja/jula 2012.) u 90. godini, nakon dugog, mukotrpnog i plodotvornog života umrla je, po mnogima, najveća suvremena hrvatska povjesničarka – prof. dr. Mirjana Gross. Tako su je ocjenjivali mnogi koji su o njoj pisali u raznoraznim povodima: kolege, kroničari, publicisti, pripadnici “sedme sile”...¹ Bilo je, istina, ne mnogo onih koji nisu tako mislili.² Svi su imali svoje argumente, razloge da jednog vanserijskog intelektualca u svakom slučaju, osobenu pojavu ne samo hrvatske historiografije, vide na svoj način, valoriziraju, a mnogi i smjeste na sam vrh imaginarne ljestvice novovjekih povjesničara – istraživača, profesora, istaknutih društvenih djelatnika.

Redovi koji slijede nisu klasičan *in memoriam*, niti su nastali u namjeri da, uz primjereni *curriculum vitae*, budu osvrt ili prosudba jednog zamjernog opusa.³ Dapače, inspirirani su strogo osobnim reminiscencijama na osobu koja je u nekim aspektima svoga višedecenijskog znanstvenog djelovanja prevashodno kao atipičan historiograf ostavila dubok trag u suvremenoj hrvatskoj i stranoj historiografiji. Njen definitivni odlazak oživio je u meni neke od uspomena koje su mi se urezale u sjećanje posebno iz razloga što su začudno korespondirale sa mojim sjećanjima na slične čak istovjetne situacije, stanja, poglede.

Pripadajući istoj branši u periodu svojih zamjernih godina života (75) i dužine bavljenja suvremenom poviješću (45) što istražujući, što pišući, što javno nastupajući, što držeći predavanja na univerzitetu, dugo vremena sam proboravio u arhivima

¹ Vidjeti vanredno zanimljive razgovore Darka Hudelista sa dr. Gross: prvi objavljen u časopisu *Erasmus*, br. 1/1993., tri naredna u *Globusu* (lipanj 1997., siječanj 2000., a posljednji intervju vođen 1. svibnja 2012. objavljen je u broju od 24. kolovoza 2012. godine.

² Mirjana Gross, *Suvremena historiografija. Korijeni postignuća traganja*. Zagreb: Novi Liber, 1996. 13, bilj. 8.

³ Vidjeti bibliografiju radova Mirjane Gross (1950.-1999.) u: *Zbornik Mirjane Gross (u povodu 75 rođendana)*, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zavod za hrvatsku povijest, 1999..

i bibliotekama, sa studentima, pa se nakon smrti Mirjane Gross prisjećam ponekad, naoko, banalnih detalja početaka ozbiljnog rada u institucijama koje čuvaju neprocjenjivo intelektualno blago za kojim tragaju istraživači (biblioteke, arhive) i jednog znakovitog susreta sa Mirjanom Gross.

Šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog stoljeća u vrijeme priprema za izradu magistarskog rada i doktorske disertacije bio sam, gotovo, svakodnevno u čitaonici (tada) Državnog arhiva Bosne i Hercegovine, sada Arhiva Bosne i Hercegovine (u zgradi današnjeg Predsjedništva). Bio je to sobičak sa nekoliko stolova za kojima su prilježno radili/istraživali moji uvaženi profesori (veći broj ulica u Sarajevu nosi njihovo ime): Ante Babić, Hamdija Kapidžić, Ferdo Hauptmann, Alojz Benac, Esad Pašalić, Desanka Kojić-Kovačević i drugi. Stariji asistenti (Milan Vasić, Rade Petrović) i mi mlađi, “junoše”, “poletarci”. Naravno, mi smo sjedili za stolovima u posljednjim redovima, gledali svoje profesore u leđa. Bila je to neobična “škola”. Oni su, u principu, pravili vrlo rijetke pauze, oni nisu “dizali” glave od dokumenata ili “periodike”. U razgovorima koje smo vodili od prilike do prilike, sjećam se da nam je prof. H. Kapidžić govorio da bez “zicflajša” nema rezultata i uspjeha u poslu kojim se bavimo. Iz učtivosti nismo pitali za značenje takve opaske pa smo potražili objašnjenje u Klaićevom rječniku. Odmah smo shvatili da bez “ustrajnosti u (umnom) radu, sposobnosti da čovjek ‘ugrije stolicu’” nema se šta tražiti u pozivu za koji smo se opredijelili i za koji smo bili izabrani.

Gospođu Gross nisam imao prilike češće sretati. Sjećam se susreta na Prvom kongresu hrvatskih povjesničara (1999.), ali mi je jedan, u kontekstu prethodnih redova, posebno ostao u sjećanju. Dok je još vozila auto i mogla odlaziti pješice do *Hrvatskog državnog arhiva* i *Nacionalne i sveučilišne knjižnice* bavila se istraživačkim radom. Imao sam rijetku priliku da je upoznam prilikom rada u čitaonici nove zgrade *Sveučilišne knjižnice* u Zagrebu. Nekoliko dana rada bila su mi dovoljna da vidim “poveznicu” između mojih profesora i profesora *emeritusa* dr. Gross. Svako prijedodne do *caffè* pauze probdjela je nekoliko sati nad raznim tiskovinama, najčešće periodici – novinama. Povremeno sam je gledao i – divio joj se. Poodmakle godine nisu ostavile na njoj traga jer je strpljivo čitala i bilježila ne dižući glave. Nisam imao hrabrosti (niti mi je padalo na pamet) da joj pridem i prekinem je u radu. Jednog dana kada sam vidio da je definitivno završila posao za taj dan prišao sam i rekao kako se nisam usuđivao da je prethodnih dana deranžiram prije kraja rada. Malo me je “naružila” i pozvala na razgovor u svoj stan na Britanskom trgu. Odazvao se njenom ljubaznom pozivu. Tom prilikom upoznao sam jednu novu, drugu profesoricu Gross. Za vrijeme nedugog boravka dolazili su joj mlade kolege, “novaci” na konsultacije. Bio sam pomalo zatečen, iznenađen. U tom gestu vidio sam koliko je profesorici *emeritusu* stalo do ovakve komunikacije sa onima koji su se spremali za

svoj poziv. Profesori, u principu, primaju studente u određene dane i sate – na fakultetu, u kabinetu. Biti pozvan, doći profesoru “na noge” u stan, vjerovatno je (nisam provjeravao) imalo neku veliku, specifičnu težinu. Bio je to znak povjerenja, posebne vrste, čini mi se obavezujućeg za pozvane. Ono što se dogovorilo, pretpostavljam, realiziralo se *a bis z* pod budnim okom do kraja predane profesorice tim asistentima, magistrantima, doktorantima. Njene sugestije, savjeti, ne sumnjam, bili su “nit vodi-lja” na zajedničkom uspjehu.

Za taj iznenadni, relativno kratak, ali nadasve sadržajan, susret vežu me reminiscencije posebne vrste – na novovjeku pojavu velikih povjesničara poput Lucien Febvra, Marc Blocha, Fernanda Braudela (Brodela), Jacques Le Goffa etc. Prilikom pomenutog susreta profesorica mi je poklonila svoju sjajnu knjigu *Suvremena historiografija* sa posvetom: “Dr Tomislavu Išku i mladim povjesničarima i povjesničarkama Instituta za istoriju u Sarajevu želim sve najbolje u budućem radu. Zagreb, 14. X. 97’ Mirjana Gross”. Na str. 5 te knjige zapisana je slična poruka: “Mladim povjesničarima i povjesničarkama za sretan put.”

Dr. Gross krenula je kao povjesničarka “pravim” putem sredinom pedesetih, a ja početkom sedamdesetih. Zajednička nam je poveznica bila frankofilstvo, neka vrsta “slabosti” na Francuze, Francusku uopće kao naciju i zemlju izuzetne kulture i povijesti. Profesoricina frankomanija bila je starijeg datuma, a posebno je bila izražena prema suvremenim francuskim povjesničarima.⁴ Iako je od 1955. prisustvovala svim svjetskim kongresima historičara u narednih trideset godina, onaj, za nju prvi, u Rimu bio je presudan. Sama je priznala da je tom prilikom “doživjela susret koji je sudbonosno utjecao na (njeno) usmjerenje kao povjesničarke (...) Stekla sam, naime, prve obavijesti o grupi oko francuskog časopisa *Annales* koje su me se izuzetno dojmile”.

Godine 1970./1971. kao stipendista francuske vlade upoznao sam se na samom “izvoru” u Parizu sa djelom najpoznatijeg povjesničara 20-tog stoljeća, “najinternacionalnijeg francuskog historiografa”, Fernanda Braudela, sa zasadama “nove historije” koja je zarazno već dobro osvojila sveučilište i čitateljstvo koje se za nju zanimalo. Njegovo uredništvo u *Analima* završava se 1969. godine. Do tada je uspio da od tog časopisa stvori “borbeno sredstvo za nastavak i razradu Blochovih i Febvreovih poticaja”, da dalje promicanje “totalne” historije preuzmu predstavnici tzv. “treće generacije”. Braudelova “globalna historija” kao predmet istraživanja pretpostavlja respektiranje “dugog trajanja”, apsolutno prevazilaženje istraživanja, analiza

⁴ Vidjeti dijelove knjige *Suvremena historiografija...: “Očevi osnivači” francuske ‘novije historije’*, (214-220) i “O značaju francuske ‘nove historije’” (237-240) te posebno “Braudelovo doba” (241-250).

i zaključivanja o “kratkom isječku vremena” – simplifikirano rečeno historijskih događanja grubo “izvučenih” iz konteksta.

Sa svim tim “novumima”, koji su nailazili i na kritičare, oponente, koji se nisu slagali sa njegovom osnovnom teorijom, on, ipak, ne samo da potiče na razmišljanje o historiji nego usmjerava mlade povjesničare. Mirjana Gross čini isto želeći im “sretan put”, a u poruci zaposlenim u Institutu za istoriju u Sarajevu čini isto.

Sjećajući se boravka u Parizu, susreta sa gospodom Gross u Zagrebu, svojih studenata u Tuzli kojima sam gorljivo prenosio ta svoja saznanja na početku svake nastavne godine ne mogu a da ovom prilikom ne istaknem jednu vrstu sopstvene poveznice u odnosu na takve velikane poput Braudela ili Mirjane Gross.

Historiografsku produkciju na ex-jugoslavenskim prostorima obilježila je početom 90-tih godina dotad neviđena ofanziva svojevrstnog, pomalo nepojamnog revizionizma na naglašenoj ideološkoj osnovi. Velike političke promjene nastale u ratnim godinama dovele su u pitanje mnoge dotad ostvarene rezultate. Na javnu i znanstvenu scenu nahrupila je pošast svekolikog politiziranja, ideologiziranja, manipuliranja, mitologiziranja, minimiziranja, predimenzioniranja historijskih činjenica pod krinkom obračuna sa “marksističkom historiografijom”. Zarad pukog revizionizma svega što je i trebalo da bude podložno objektivnoj kritici otišlo se u krajnost osuda svega i svačega što je bilo istraženo i napisano pod egidom marksizma i “marksizma”. Tih objeda i “kritika” nije bila pošteđena ni dr. Gross što pomalo nenapadno, skrupulozno,⁵ što neuvijeno,⁶ proglasili su je za “marksističku povjesničarku”, premda je sam Marks tvrdio za sebe da nije “marksist”, a ona sama za sebe je rekla, ergo priznala, da njeni počeci profesionalnog bavljenja istraživanjima društvenih pojava nisu bili “zacijelo bez Marxova utjecaja”. Da li namjerno ili ne, nije bitno, previdjeli su da je od spomenute 1955. godine sebe smatrala za “učenicom Fernanda Braudela što je podrazumijevalo, kako u historiografskoj, tako i u nastavnoj djelatnosti jedan evidentan otklon od zasada “tradicionalne” historije.

Ponukana ovještalom izrekom “*Historia magistra vitae est*” Mirjana Gross je sjajno zamijetila da “ako pod pojmom povijest razumijemo određeno ideološko viđenje prošlosti onda iz povijesti ne možemo ništa naučiti jer je ideologija sadašnjost,

⁵ Mladen Švab, “U povodu knjige Mirjane Gross, *Suvremena historiografija. Korijeni, postignuća, traganja*”, u: *Časopis za suvremenu povijest*, 3/1996., 457-462. Autor osvrtu Grossovoj neoprostivo zamjera što je 1976. i 1980. “slijedila gotovo bezrezervno” Topolskog, drugim riječima jednu “varijantu marksizma (458).

⁶ Zlatko Canjuga, npr. u *Globusu* – 1998. Vid. *Globus*, br. 474, 66, od 7. 1. 2000.

a ne prošlost”.⁷ Kao izraz (načelnog i konkretnog) slaganja sa profesoricom, u sličnim prigodama sam, ili rekao ili zapisao: “Historia magistra vitae – non est!

Cjelokupnim historiografskim opusom i univerzitetskim aktivnostima kao predavač dr. Gross je bila pored svega ostalog naglašeno vjeran sljedbenik zasada “nove historije”, njenih osnivača, sljedbenika, prije svih Fernanda Braudela. Usmjeravala je kao i on mlade povjesničare, poticala ih na razmišljanje o historiji, njenim odnosima sa drugim društvenim znanostima, zalagala se za dijalog između predstavnika različitih mišljenja. Time (i cjelokupnim opusom) je na izvanredan način ispunila svoju “misiju” i zasluženno zauzela svoje mjesto na pijedestalu ne samo hrvatske historiografije ■

Tomislav Išek

⁷ *Globus*, br. 474, 66 od 7. 1. 2000.